

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра клінічної психології

(повна назва кафедри)

Д и п л о м н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

на тему: **«Феномен булінга в контексті психічного здоров'я підлітків»**

«The phenomenon of bullies in the context of adolescent mental health»

Виконала: студентка денної форми навчання

спеціальності 053 Психологія

Лобанова Євгенія Олександрівна

Керівник ст. викладач Уханова А.І.

Рецензент к.педагог.н., доц.. Ласунова С.В.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ 6 від 3.11.2018 р.

і.о. Завідувач кафедри

Піщевська Е.В.

(підпис)

Захищено на засіданні ЕК № 2

протокол № від _____ 2018 р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Голова ЕК

Якупов В. А.

(підпис)

Одеса – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА ФЕНОМЕНУ БУЛІНГУ В КОНТЕКСТІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА СВІТОВІЙ НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ	6
1.1. Психічне здоров'я особистості як предмет психологічного дослідження.....	6
1.2. Булінг як сучасна психолого-педагогічна проблема	14
1.3. Основні види шкільного цькування	22
1.4. Взаємозв'язок вікових особливостей та поширення явища булінгу серед дітей	27
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	35
2.1. Методологічні та методичні основи дослідження феномену булінгу в контексті психічного здоров'я підлітків	35
2.1. Характеристика вибірки та процедура дослідження	40
Висновки до розділу 2	41
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ БУЛІНГУ В КОНТЕКСТІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ.....	42
3.1. Дослідження феномену булінгу в контексті психічного здоров'я підлітків.....	42
3.2. Аналіз отриманих результатів дослідження	44
3.3. Рекомендації батькам та вчителям щодо покращення психічного здоров'я підлітків, які є жертвами булінгу	62
Висновки до розділу 3	67
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТКИ	78

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема жорстокої та насильницької поведінки дітей привертає увагу нинішнього суспільства і знаходить своє відображення в зарубіжних та вітчизняних дослідженнях. Реальністю стало пропагування культу сили та жорстокості в ЗМІ, зниження виховного потенціалу сім'ї, порушення взаємодії між школою та сім'єю, поширення зразків асоціальної поведінки. Значного поширення набуло явище булінгу у загальноосвітніх навчальних закладах.

Так, за рівнем агресії підлітків Україна посідає четверте місце в Європі після Росії, Албанії і Білорусі – констатують у Всесвітній організації охорони здоров'я. За даними дослідження, проведеного Всеукраїнською громадською організацією «Жіночий консорціум України», – від 24% до 37 % дітей в школах потерпають від насильства і найвищий цей показник серед підлітків 12-14 років [5, с. 136; 10, с. 98]. Результати іншого дослідження, проведеного в Слов'янській гімназії м. Києва, засвідчило, що 42 % учнів визнали себе постраждалими від насильства, в той час, як 89% педагогів вважають, що учні їхньої школи не зазнавали насильства, а 87 % батьків впевнені, що їхні діти також не були об'єктами будь-яких проявів насильства [1, с. 77].

За даними дослідження Міністерства юстиції 45% дітей у Закарпатській області зазнавали приниження, половина школярів Київської області і більше половини школярів Одеси були свідками чи жертвами булінгу в школі, 48% учнів м. Чернівці принаймні один раз зазнавали морального приниження; фізичного кривдження – 27%; нападу з боку групи – 14%; пограбування – 12%; сексуальної загрози – 8% учнів [6, с. 85]. Тому проблема булінгу серед дітей в загальноосвітньому навчальному закладі є актуальною і потребує подальшого дослідження та пошуку шляхів її подолання.

Мета дослідження: дослідити феномен булінгу в контексті психічного здоров'я підлітків.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати **завдання:**

- теоретично дослідити психічне здоров'я особистості як предмет психологічного дослідження;
- розглянути сутність явища булінгу в умовах школи як сучасну психолого-педагогічну проблему;
- виокремити основні види шкільного цькування;
- встановити взаємозв'язок вікових особливостей та поширення явища булінгу серед дітей
- емпірично дослідити феномен булінгу в контексті психічного здоров'я підлітків.

Об'єктом дослідження є психічне здоров'я підлітків.

Предметом дослідження є вплив булінгу на психічне здоров'я підлітків.

Теоретико-методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних психологів, розглянуті в рамках порівняльно-історичного і системного підходів.

Дослідженню феномен булінгу в контексті психічного здоров'я підлітків сприяли роботи Ключникова С., Дементьєва І.Ф., Валлерштейна Дж.В., Келли Дж., Вахоцької І., Буянова М. І., Костова В. І., Каменева Т. Н., Степашова Н. С. та інших.

Для досягнення мети, вирішення поставлених завдань застосовувалася сукупність теоретичних методів дослідження, взаємодоповнюючих і збагачуючих один одного:

- теоретичні: історико-педагогічний метод, який передбачає порівняльний аналіз історичної та методичної літератури, а також наукових праць з досліджуваного питання і їх інтерпретацію на основі системного підходу.
- емпіричні: опитування, тестування;
- методи математичної статистики.

Наукова новизна дослідження. Здійснено теоретичне та емпіричне дослідження феномену булінгу в контексті психічного здоров'я підлітків.

Практична значимість дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у роботі з підлітками, які постраждали внаслідок булінгу

щодо себе. Є необхідність впровадження в освітній процес загальноосвітніх навчальних закладів психологічних та педагогічних умов, що сприяли б вирішенню даної психолого-педагогічної проблеми.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загального висновку, 5 таблиць, 12 рисунків, списку використаних джерел, який включає 50 найменувань та шести додатків. Загальний обсяг дипломної роботи без списку використаних джерел та додатків складає 68 сторінок. Загальний обсяг курсової роботи разом зі списку використаних джерел та додатками складає 90 сторінок.

ВИСНОВКИ

Феномен булінгу – як тривалий процес усвідомленого жорсткого ставлення, що призводить до серйозних психологічних та соціально-негативних наслідків. Булінг є актуальною соціально-педагогічною проблемою, яка потребує подальшої розробки та досліджень, пошуків шляхів його подолання.

Психічне здоров'я – повноцінний розвиток і злагоджена робота всіх психічних функцій, стан душевного благополуччя, що характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів, що забезпечує адекватну до умов навколишньої дійсності регуляцію поведінки, діяльності.

Виникнення булінгу у середовищі дітей, форми його прояву повністю залежать від вікових та індивідуальних особливостей молодшої людини. Характерно, що з віком рівень агресії зменшується, як наслідок функціонування гальмівних процесів, що впливають на формування поведінкових норм, а відповідно явище булінгу втрачає свою актуальність. Однак існують протилежні випадки, коли молода людина з віком здійснює жорстокіші вчинки, зумовлені запізнілим проявом агресії, спробою самоствердитися а також відсутністю будь-яких дій з боку вчителів і батьків з попередження та подолання даного явища. Вік також впливає на вибір форми булінгу: у молодших дітей це насамперед акти фізичної агресії, такі як стусани, бійки, тоді як у старших, найімовірніше, вербальна, сексуальна агресія.

Для проведення дослідження феномену булінгу в контексті психічного здоров'я підлітків перед нами виникло питання вибору відповідних методів. Після аналізу наукової психологічної літератури ми обрали наступний діагностичний інструментарій: Анкета на визначення страждання від булінгу, методики «Тест опису поведінки» К. Томаса (адаптація Н. В. Гришиной), «Діагностика доброзичливості» (за шкалою Кемпбелла), методика «Оцінка рівня контактності особистості», Тест «Дослідження тривожності» за методикою Ч. Д. Спілберга та Тест «Схильність до стресу».

В даному дослідженні було виокремлено дві контрольні групи. До складу групи №1 входили підлітки, які не страждають від булінгу. До складу групи №2 входили підлітки, які піддаються булінгові. Загальний обсяг вибірки склав 50 осіб. За статевою приналежністю в кожній контрольній групі представлено 15 осіб жіночої статі та 10 осіб чоловічої статі. Всі досліджувані проживають у місті Одеса.

Після аналізу отриманих результатів можна зробити висновок, що у групі №1 (підлітки, які не страждають від булінгу) переважають підлітки з таким типом поведінки у конфліктній ситуації як уникнення – 28 %; з таким типом поведінки у конфліктній ситуації як пристосування – 32 %; з високим рівнем доброзичливого ставлення до оточуючих людей – 48 %. з високим рівнем контактності – 40 %; з низьким рівнем тривожності – 40 %; з низьким рівнем схильності до стресу – 52 %.

У свою чергу, у групі №2 (підлітки, які страждають від булінгу) переважають підлітки з таким типом поведінки у конфліктній ситуації як пристосування – 32 %; порівно представлено респондентів з високим та низьким рівнем доброзичливого ставлення до інших – по 36 %; переважають респонденти з середнім рівнем контактності – теж 40 %; переважає кількість опитаних з високим рівнем тривожності – 56 %; переважає кількість опитаних з високим рівнем схильності до стресу – 56 %;

Отримані показники свідчать, що стан психічного здоров'я серед підлітків, які потерпають від булінгу значно гірший, ніж у підлітків, які нге зазнають шкільного цькування.

До основних рекомендацій щодо запобігання та подолання булінгу відносяться: посилення контролю зі сторони педагогів за поведінкою дітей поза класом; Відслідковування групової динаміки класу, щоб вчасно виявляти випадки булінгу та реагувати на них; варто переконатись, що дійсно існує цькування, а не локальний конфлікт; потрібно заохочувати дітей розповісти про свої проблеми; варто працювати не лише з дитиною, яка стала жертвою

булінгу, чи з переслідувачем, але з усім класом; привернення до проблеми уваги та зусиль інших батьків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверьянов А.И. Школьный буллинг в воспоминаниях студентов МГПИ / А.И. Аверьянов // Сборник научных трудов SWORLD по материалам международной научно-практической конференции. – Одесса: Купrienko С.В., 2011. - Т. 15, № 4. – С. 22 – 25.
2. Ахмедбекова Р.Р. Сущность агрессии и причины её проявления у младших школьников [Электронный ресурс] / Р. Р. Ахмедбекова. – Режим доступа: <http://school2100.com/upload/iblock/c1e/5c38ccaa8a487f82d8ad.pdf>. c1e0982fa76a
3. Барліт А.Ю. Форми і методи подолання (мінімізації) соціально-педзгогічної та психологічної проблеми булінгу в освітньому середовищі /А.Ю.Барліт, О.О.Барліт // Горизонти освіти. - 2012. - №2. - С. 44-46.
4. Беженар Г. Булінг : підліткове насильство в школі – [Електронний ресурс] / Беженар Г. // Школа. – 2012. – №2 (74). – С. 75–79. – Режим доступу : www.osvitaua.com/attach/2319/SHj12021s.pdf . – Заголовок з екрану
5. Бердышев И. С. Жестокое обращение в детской среде – [Электронный ресурс] / И. С. Бердышев // Современные подходы к профилактике, диагностике и реабилитации детей, подвергшихся разным видам насилия в семье и обществе : науч. дистанцион. интернет-конф. (24–28 окт., 2011 г., Санкт-Петербург) / [отв. ред. Регион. Центр Семья]. – СПб. : Homekid.ru, 2011. – Режим доступу : <http://ahtidrug.ru/pdf/berdushev.pdf> . – Заголовок з екрану.
6. Богуславська А. Насильство у школі [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/904/171/32933/> DЗагол. з екрану. D Мова українська.
7. Болтівець С. І. Сучасний стан розробленості педагогічної психогігієни / С. І. Болтівець // Практична психологія і соціальна робота. – № 2. – 2004. – С. 54-56.

8. Бутовская М.Л. Буллинг как социокультурный феномен и его связь с чертами личности у младших школьников / М.Л. Бутовская, Е.Л. Луценко, К.Е. Ткачук // Этнографическое обозрение. – 2012. - № 5. – С.139–15
9. Вишневская В. И. Феномен школьной травли: агрессоры и жертвы в российской школе / В.И. Вишневская, М.Л. Бутовская // Этнографическое обозрение. – 2010. - № 2. – С. 55 – 68.
10. Глазман О.Л. Про психологічні особливості учасників булінга / Ольга Львовна Глазман *Вісник* Російського державного педагогічного університету ім. А.І. Герцена. - 2009. - № 105. - С. 159-165.
11. Гончаренко Г. Т. Психічне здоров'я дитини: посібник / Г. Т. Гончаренко. – К., 2003. – 112 с.
12. Гончаров В.В. Жорстока поведінка в підлітковому середовищі/В.В.Гончаров // Соціальний педагог. - 2009. -№11.-С. 59-61.
13. Горашук В. Здоров'я учнів від чого воно залежить? / В. Горашук // Рідна школа. – 1997. – № 3–4. – С. 55-56.
14. Гречишкіна О. Корекція та профілактика межових станів нервово-психічного здоров'я учнів / О. Гречишина, Л. Животковська // Проблеми освіти. – К., 2002. – Вип. 28. – С. 101–109.
15. Громбах С. М. Школа и психическое здоровье учащихся: пособие / С. М. Громбах. – М., 1988. – 271 с.
16. Дубровинская Н. В. Психофизиологические основы детской валеологии: учебное пособие / Н. В. Дубровинская. – К., 2000. – 267 с.
17. Зверева І.Д. Соціальна робота в Україні / І.Д. Зверева, О.В. Без"палько, С.Я. Марченко. — К. : Наук. світ, 2003. — 233 с.
18. Каюда Г.П. Жестокое обращение с несовершеннолетними: идентификация и оценка психологических последствий : Методическое пособие / Г.П. Каюда, З.В. Луковцева, С.Ю. Гаямова. — М.: Компания Спутник+, 2007. — 62 с.
19. Кон И.С. Что такое буллинг и как с ним бороться? / И.С. Кон // Семья и школа. – 2006. - № 11. – С. 15 – 18.

20. Король А. Причини та наслідки явища булінгу / Анна Король // Відновне правосуддя в Україні. - 2009. - № 1-2. - 190 с.
21. Коцур Н. І. Роль школи в охороні психічного здоров'я учнів / Н. І. Коцур // Початкова школа. - 1997. - № 3. - С. 60-62.
22. Кочерга О. Психічне здоров'я дитини / О. Кочерга, О. Васильєв // Психолог. - 2003. - № 42 (листопад). - С. 17-22.
23. Кочерга О. Психічне здоров'я і творчість / О. Кочерга, Л. Роговик, О. Васильєв // Початкова школа. - 1997. - № 10. - С. 53-56.
24. Крэйхи Б. Социальная психология агрессии / Б. Крэйхи. - СПб.: Питер, 2003. - 336 с.
25. Лейн Д.А. Школьная травля (буллинг). Детская и подростковая психотерапия / Под редакцией Девида Лейна и Эндрю Миллера. — СПб.: Питер, 2001. — С. 240—274.
26. Ліщинська О.А. Профілактика психологічного насильства в сім'ї та в освітньому середовищі: Методичні рекомендації/ Олена Альбертівна Ліщинська. - Національна академія наук педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. - К.: "Міленіум", 2010. - 68 с.
27. Лушпай Л. Буллінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії) – [Електронний ресурс] / Л. Лушпай // Українознавчий альманах. – 2010. – Вип. 4. – С. 126–131. – Режим доступу : <http://eprints.oa.edu.ua/761/> - Заголовок з екрану
28. Малкина-Пых И.Г. Психология поведения жертвы. Справочник практического психолога / И.Г. Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2006. – 1008 с.
29. Медчук І. К. Охорона психічного здоров'я учнів / І. К. Медведчук // Рідна школа. - 1995. - № 5. - С. 28-29.
30. Насильство в школі: аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні / Дубровська Є., Ясеновська М., Алексеєнко М. – К. : ВГО «Жіночий консорціум України», 2009. – 34 с.

31. Ожиёва Е.Н. Буллинг как разновидность насилия. Школьный буллинг / Е.Н. Ожиёва / Психология и социология / 5. Психолого-воспитательные проблемы развития личности в современных условиях. – Харьков: Харьковский гуманитарный университет, 2007.
32. Теслюк П. Насильство та жорстокість / Поліна Теслюк // Психолог (Шкільний світ). -2011.-№ 44(476). - С.3-5
33. Фоминова А. Школьная травля / А. Фоминова. Классное руководство и воспитания школьников. Приложение в газету «Первое сентября». – 2009. - № 5. – С. 31 – 36.
34. Христинко В.Е. Психология жертвы / В.Е. Христинко. — Харьков: Консум, 2001. 315 с.
35. Bandura A. Sociocognitive self-regulatory mechanisms governing transgressive behavior – [Электронный ресурс] / Bandura A. Caprara, G. V., Barbaranelli, C., Pastorelli, C., Regalia, C. // Journal of Personality and Social Psychology. – 801. – 2001. – 125-135. – Режим доступа: <http://www.uky.edu/~eushe2/Bandura/Bandura2001JPSP.pdf> . – Заголовок з екрану.
36. Bernstein, J. Children who are targets of bullying: A victim pattern / Bernstein, J.Y. & Watson, M. W // Journal of Interpersonal Violence. – 12. – 1997. – p. 483-498.
37. CrawfordN. Newwaystostopbullying – [Электронный ресурс] // APAMonitoronPsychology. – 2003. – Vol.33. – No.9. – Режим доступа : <http://www.apa.org/monitor/oct02/bullying.aspx> – Заголовок з екрану.
38. Friedman P. Discussion on the Vienna Psychoanalytic Society: On Sui" cide. With particular reference stosuicid eamongyoung students / P. Friedman. — N.Y.: International University Press, 1967. — P. 123—129
39. Han J. Data mining: Concepts and Techniques / J. Han, M. Kamber. — Morgan Kaufmann Publishers, 2001. — P. 58—96.

40. Kasim M.S. Social factors in relation to physical abuse in / M.S. Kasim H.M. Shafie, J. Chean // *Child Abuse and Neglect*. — 2009. Vol. 18, № 5. — P. 401–407.
41. Losey B. *Bullying, Suicide and Homicide. Understanding, Assessment and Preventing Threats for Victims of Bullying* / B. Losey. — USA: Routledge, 2011. — P. 56–61.
42. Olweus D. *Bullying at school: tackling the problem* (2001) – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.oecdobserver.org/news/archivestory.php/aid/434/Bullying_at_school:_tackling_the_problem.html – Заголовок с экрана.
43. Olweus Bullying Prevention Program (2003) – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.clemson.edu/olweus – Заголовок с экрана.
44. Roland E. *School Influences on Bullying* – [Электронный ресурс]. – Durham University, 1998. – 275 p. – Режим доступа : [http://etheses.dur.ac.uk/1047/1/1047.pdf?ETHOS%20\(BL\)](http://etheses.dur.ac.uk/1047/1/1047.pdf?ETHOS%20(BL)) – Заголовок с экрана.
45. *Safe to Learn: embedding anti-bullying work in schools* Department for Children, Schools and Families (DCSF) guidance – [Электронный ресурс]. – 2007. – p. 64. – Режим доступа : <http://www.anti-bullyingalliance.org.uk/media/7486/safe-tolearn.pdf> - Заголовок с экрана.
46. *School Violence in Children and Adolescents: a Meta-Analysis of the Effectiveness of Current Interventions* / S. Scheckner, S.A. Rollin, C.K. Ulrey, R. Wagner // *Journal of School Violence*. — 2002. — Vol. 1 (2). — P. 5–32
47. Smith, P. K. *The nature of school bullying and the effectiveness of school-based interventions* – [Электронный ресурс] / Smith, P. K., Ananiadou, K. // *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*. – 5. – 2003. – 189-209 p. – Режим доступа : <http://www.sfu.ca/~jcnesbit/EDUC220/ThinkPaper/SmithAnaniadou2003.pdf> – Заголовок с экрана

48. Smith P. K. Schoolbullying – [Електронний ресурс] / Smith P. K. // Sociologica, Problemas E Praticas. – 2013. – p. 81-98. – Режим доступа : <http://www.scielo.gpeari.mctes.pt/pdf/spp/n71/n71a05.pdf> - Заголовок з екрану.

49. Sharp, S. How long does it hurt? An investigation into longterm bullying / Sharp, S., Thompson, D., & Arora, T. // School Psychology International – 21(1). – 2000. – 37– 46.

50. Wind T.W. Parenting and family stress as mediators of the long-term effects of child abuse / T.W. Wind, L. Silvern // Child Abuse and Neglect. — 1994. — Vol. 18, № 5. — P. 439—453.